

Ганна Трегуб

ДИВЕРГЕНТНІСТЬ ЯК ІНТЕРПРЕТАЦІЙНЕ ПОНЯТТЯ ДЛЯ РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена теоретико-методологічним питанням інтерпретації релігійних процесів, зокрема і в Україні, віднайденню відповідних понять, за допомогою яких можливо адекватно описати і витлумачити головні закономірності розвитку релігії.

Ключові слова: дивергентність (дивергенція), конвергентність (конвергенція), релігійний процес, закономірності релігієгенезу.

Дослідження дивергентних процесів в релігії — це нова для релігієзнавчої науки тема, на яку вітчизняні та закордонні науковці звернули увагу наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття, хоча самі дивергентні процеси супроводжують релігію на всіх етапах її існування. Зокрема аналізу згаданої теми торкалися в своїх дослідженнях А. Колодний, Л. Филипович, М. Бабій, В. Єленський, П. Павленко, Е. Бистрицька, Е. Мартинюк та інші. Серед західних дослідників релігії цікавими видаються роботи засновника когнітивних студій релігії Паскаля Боєра, Харві Вайтхауза, Тода Тремліна, Ілки Пусіайнена.

Позаяк релігія є системою, тобто скінченною множиною функціональних елементів і відношень між ними, виокремленню з середовища відповідно до певної мети в межах визначеного часового інтервалу¹, в ній діють доцентрові та відцентрові сили, які набувають свого вияву в процесах, що регулюють та балансують існування релігії як системи, одного цілого. В першому випадку ведуть мову про інтеграцію (або конвергенцію) релігій, а в другому — про диференціацію (дивергенцію). Процеси конвергенції і дивергенції протікають у протилежних напрямках з різною силою у різний час, в ході історії можуть змінювати один одного, але в принципі розвиток будь-якої релігії не зводиться лише до якогось певного з цих напрямків. У реальності дивергентні і конвергентні процеси перебувають у постійній взаємодії, забезпечуючи поступальний рух, стабільний розвиток та функціонування усіх існуючих суспільних організмів, зокрема релігії.

Тому враховуючи брак відповідних понять, за допомогою яких можливо адекватно описати і витлумачити головні закономірності розвитку релігії, є сенс спробувати проінтерпретувати історичні релігійні процеси, а також утворення нових відгалужень та видозмін, які відбуваються в релігійному житті України, вводячи поки що відсутні в українському, але успішно працюючі в західному релігієзнавстві теоретико-методологічні концепти, одним з яких постає “дивергентність”.

Дивергентний (від лат. *divergium* — “точка розходження”) — це фактично інший, відмінний за ознаками. Це поняття широко використовується у лінгвістиці та мовознавстві. Зокрема у фонетиці цим терміном називають різні фонемі, що утворюються з варіантів однієї фонемі внаслідок усунення позиційних умов, що на самому початку викликають цю варіативність. В теорії еволюції мов дивергентним називають розпад (пра)мови на два або більше ідіоми, обособлення мов. У концепції родовідного дерева дивергентний розвиток покладено головним шляхом утворення нових мов. В одному синонімічному ряду з цим словом стоять такі слова, як варіація, видоутворення, розгалуження, розмежування, розходження, розщеплення, розбіжність, відмінність, відхилення. Кожне з цих слів частково описує якісне наповнення цього поняття.

Соціальними науками це поняття було запозичене з біології, де воно позначає розходження ознак у споріднених організмах в процесі їхньої еволюції або розпад початково цілісного екологічної спільності на декілька нових. У політології та соціальних науках терміном дивергенція називають збільшення якісного різноманіття інституційно-політичних, соціокультурних, ідеологічних та інших проявів, поява яких веде до ускладнення вже існуючих та до появи нових систем відношень. Практично те саме відбувається і в сфері релігії.

Звертаючись до теми дивергентних процесів в релігії, автор впевнений, що в умовах сучасної глобалізації важливо дослідити, чому об'єднавчі процеси в релігії не є життєздатними. Доброю тому ілюстрацією слугує створення нового відгалуження на базі УГКЦ — “підгорецьких отців” або догналістів, які проголосили створення окремої, нової церкви УПГКЦ 11.08.2009, і були відлучені від церкви 17.09.2008. Фактично нині на теренах України можна спостерігати всі ті процеси, які супроводжують релігійний розкол, що за своєю етимологією може бути подібним до аналогічних йому подій, що відбувалися в середньовіччі та в ранньомодерний час. На нашу думку, будь-яке подібне “бродіння” всередині певної релігійної спільноти, в нашому випадку церкви, є випробуванням на її життєздатність та здатність до трансформування відповідно до викликів часу. Сучасність чітко показує, що дивергентні процеси, зокрема наведений вище *casus Dohnalus*, — це ознака сучасного часу, а не давно забутий архаїзм.

У цьому контексті вартим уваги також залишається питання культурного різноманіття та принципу “unity in diversity”, яке прямо корелюється з питанням про множинність релігій та їхню внутрішню неоднорідність. У сучасних умовах йдеться радше про нерозривність різновекторних за своєю суттю процесів, які, за аналогією із розпадом та синтезом речовин в живому організмі, врівноважують і надають життєздатності релігії як одному з витворів кожного нормального людського мозку, якими є також культура та інші подібні явища².

Навіщо в релігії та культурі потрібна множинність, внутрішня неоднорідність, поліваріативність? Що насправді небезпечно — уніфікація релігій, чи варіація, видоутворення, розгалуження, розмежування, розходження? Перш за все треба виходити з того, що релігія — це система, що здатна до саморегуляції, підтримки динамічної саморівноваги, досягнення забезпечуються паралельним синхронним протіканням дивергентних і інтегративних процесів.

Питання про цінність дослідження дивергентних процесів в релігії, зокрема в Україні, набуває особливої актуальності з огляду на те, що воно неопосередковано співвідноситься з питанням про глобалізм та мультикультуралізм. Екуменізм і глобалізм — це речі, які йдуть безпосередньо пліч-о-пліч одне з другим.

У довідниках можна знайти декілька визначень для поняття “екуменізм”. У вузькому значенні екуменізм — це “рух за подолання відчуження, протистояння та ворожнечі між християнами різних конфесій; це рух за творення братніх стосунків між ними та налагодження співпраці, щоб спільно, в один голос, свідчити світові про єдиного Христа та спільно шукати відповіді на виклики сучасного світу; у своїй найвищій точці — це рух за досягнення сопричастя та єдності між християнами задля сповнення заповіді Христа: “Щоб усі були одно, як ти, Отче в мені, а я в тобі, щоб і вони були в нас об’єднані...” (Йо. 17: 21)”³. У широкому значенні йдеться про рух, що проголошує поєднання релігії на основі поглиблення співпраці та розуміння між ними.

Велика загроза екуменізму полягає в тому, що він засновує різні релігії на одних і тих самих підставах. Фактично йдеться про те, що жодна людина не є вільною у виборі своєї власної дороги до Бога, якщо для нього немає різниці, яку саме дорогу людина обирає, щоб до нього прийти. Тим самим людина не може проголосити свій шлях унікальним, сповненим вартості. Також величезним питанням залишається, чи є екуменізм суто релігійним феноменом. З цього огляду цікавими можуть бути висновки, зроблені в дисертаційній праці російською дослідниці Світлани Алескерової, яка доводить, що за своєю суттю екуменічний рух не є релігійним, він не несе суто релігійного навантаження, а бере на себе не питомі йому завдання вирішення економічних, політичних питань тощо. У світлі культурного і політичного характеру сучасного екуменізму робиться висновок, що екуменізм сприяє політизації релігії. Сучасний екуменізм фактично стає дверима глобалізації в людське життя⁴. Мета сучасного екуменічного руху, тобто мирне вирішення міжрелігійних суперечок, є формальним. Насправді ж мовиться про глобалістичну ідеологію, оскільки чи не найголовнішим рушієм екуменізму є ідея про єдність релігій. Також екуменізм є системою,

що схиляє світогляд суспільства до неспротиву створення світової імперії, глобалізування світових релігій.

Фактично в сфері релігії завдяки екуменізму є небезпека потрапити до пастки, до якої, як показує професорка Емерсон Коледж у Бостоні Марія Кундера, потрапила література в Північній Америці: “Все ж таки зазвичай глобальність для видавців у США, за винятком декількох прикладів постколоніальних авторів, що живуть у метрополіях колишніх імперій, позначає європейську літературу (німецьку, французьку, італійську). Ця Європа через Європейський Союз є сама по собі все більше і більше уніфікованою як багатомовна, мультикультуральна наддержава, яка за природою своїх політичних і культурних органів стирає національні, не кажучи вже про транснаціональні, культури та говірки”⁵. Йдеться про те, що створення глобального “комфортного релігійного клімату” уніфікованої релігії є найлегшим шляхом до її втрати цінних самих по собі релігійних традицій та штучною протидією нормального збалансування процесів, що, врівноважуючи одне одного, протікають в релігії, забезпечують її сталий життєвий шлях.

Важко не погодитися із авторами “Академічного релігієзнавства”, які в свій час зазначали, що “тенденція до диференціації, дроблення релігій і появи їх нових варіацій є сталою і домінуючою. Тенденція ж до їх зближення і поєднання через супротив цьому суб’єктивного чинника виявляється нерезультативною, а зрештою — і неможливою”⁶. Одночасно в релігіях відбувається перебіг процесів диференціації і інтеграції, до того ж баланс між цими процесами веде до сталого розвитку тієї чи іншої релігії.

1 Сагатовский В.Н. Основы систематизации всеобщих категорий. — Томск, 1973. — 432 с.

2 Tremlin Todd. Divergent religion: A dual-process model of religious thought, behavior, and morphology. // Mind and psychological and cognitive foundations of religiosity /Edited by Harvey Wighouse and Robert N. McCouley. — AltaMita Press, 2005. — P.69.

3 Для чого вивчати екуменізм. Назва з екрану [Електронний ресурс] // Режим доступу:http://www.dmpen.org.ua/Dlya_chogo_vivchati_ekumenizm.

4 Алескерова С. Э. Роль экуменизма в процессах глобализации : на примере современной России : диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.13 / Алескерова Светлана Эдуардовна; [Место защиты: Юж. федер. ун-т]. — Ростов-на-Дону, 2009. — 151 с.

5 Кундера М. Віднаходження перекладу: Літературний/культурний переклад та перекладацька освіченість // пер.з англ. Ганна Трегуб. — Рукопис. Текст буде надруковано у журналі “Всесвіт”. — 2012. — №5-6.

6 Академічне релігієзнавство / За наук. ред. проф. А.Колодного. — К.: Світ знань, 2000. — С.306.

SUMMARY**Anna Tregub****DIVERGENCY AS INTERPRETATIVE CONCEPT FOR RELIGIOUS PROCESSES IN UKRAINE**

This article is devoted to theoretical and metodological questions of religious processes interpretation, including Ukraine, to finding of relevant concepts by which we can adequately describe and interpret the main patterns of development of religion.

Keywords: Divergency (divergence), convergency (convergence), religious process, patterns of religiogenesis.

Анатолій Колодний

**МІЖЦЕРКОВНІ ПРОТИСТОЯННЯ
В ПРАВОСЛАВ'І УКРАЇНИ**

Найгострішою сферою релігійної конфліктності в Україні, що загрожує навіть підвалинам стабільності держави, українському відродженню, є поділене її Православ'я на три основні юрисдикції — УПЦ Московського та Київського Патріархатів і Автокефальна Церква. Найбільш конфліктогенною релігійною спільнотою постає нині в нашій країні Православна Церква саме Московської юрисдикції, яка є у нас найбільшою релігійною спільнотою. Її організації — цедесь 33% всієї релігійної мережі України. УПЦ МП чомусь вважає, що її кількісна більшість дає їй підставу диктувати (навіть державі в деяких регіонах) свою волю у сфері релігійного життя: праві на реєстрацію організацій різних конфесій і Церков, будівництво (навіть місце і розміри) їх культових споруд, територіальне розміщення тощо. Це є явним порушенням з боку УПЦ МП тієї статті Закону про свободу совісті, яка гарантує рівність віросповідань, нефаворизованість якогось з них державою. В Законі про свободу совісті відсутня стаття, яка б давала якесь виняткове право тій чи іншій конфесії лише на основі її кількісних показників чи історії. Відтак державні інституції мають присікати будь-які вияви дестабілізації релігійного життя кількісно більшою конфесією в тому чи іншому регіоні, спроби її спільнот (зокрема, братств при підтримці проросійських козачків) заважати в гарантованій Конституцією і Законом України нормальній діяльності іншим релігійним організаціям.